

# Н. І. Литвинова

---

## Розвиток творчої особистості у позашкільної діяльності

---

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (16-17), 175-184

---

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Н.І.Литвинова

## Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності

Розвиток творчої особистості в наш час має особливе значення. І це зрозуміло, оскільки мова ведеться про долю всієї країни. Швидкі темпи розвитку суспільства, які відбулися в останні роки, необхідність пошуку шляхів виходу нашої економіки з занепаду, впровадження нових технологій, потребують докорінних змін в системі управління виробництвом, використання виробничих ресурсів з врахуванням творчих потенційних можливостей особистості. Це в свою чергу потребує докорінної реформи існуючої системи освіти, її філософських основ, а саме виховання у переважної більшості людства нового світогляду, нової субординації системи цінностей та інтересів, творчого ставлення до своїх обов'язків, активного творчого пошуку у процесі виконання будь-якої діяльності. Лише творча особистість спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу з складних нестандартних ситуацій тощо. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним з головних завдань, яке постає перед педагогічними працівниками як загальноосвітніх, так і позашкільних закладів (1, 5).

Позашкільна діяльність сьогодні розглядається як одна з головних ланок системи безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найповнішого розкриття її задатків і здібностей, створення системи пошуку, розвитку і підтримки талантів та обдарувань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Саме у позашкільних закладах забезпечуються умови розвитку творчого потенціалу особистості, формування соціального досвіду на основі особистих бажань дітей та молоді, враховуються їх нахили, інтереси, потреби з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей.

Забезпечення при цьому можливості вибору діяльності, до якої дитина проявляє зацікавленість, у відповідності з її інтересами, задатками та здібностями, співтворчість як з однолітками, так і з керівниками гуртків та секцій, створення між ними емоційно-привабливих стосунків тощо, створює необхідні передумови для прояву дітьми своїх обдарувань (7).

У позашкільній діяльності дитина не просто відтворює те, що засвоює. Вона розвиває, доповнює знання та навички, вдосконалює їх. Саме у цьому полягає закон творчої поведінки і особливість методики позашкільного педагогічного процесу, яка будується на обов'язковому заохоченні різнобічного творчого самовиявлення дитини, багатств вражень, створенні оптимальних особистісних стосунків, котрі є джерелом продуктивної творчої діяльності дитячої спільності. Тому принципове значення має розглядання позашкільного педагогічного процесу як цілісної системи безперервної освіти особистості, формування її у специфічних умовах життєдіяльності? у сфері дозвілля.

Найхарактернішими особливостями цієї сфери є невимушене, неформальне спілкування і самовираження, вільний вибір форм і засобів діяльності, використання їх на свій розсуд, керуючись внутрішніми мотивами.

Крім цього, сама організація дітей, їх діяльності у позашкільному закладі відрізняється різноманітністю. Уся позашкільна виховна робота спрямована на розвиток творчої особистості, її ініціативи з урахуванням потреб і здібностей. Як свідчить практика, результативність роботи щодо розвитку властивостей і якостей, котрі притаманні творчій особистості, значно поліпшується, коли така робота здійснюється у співтворчості школи та позашкільних установ. Саме розумне поєднання шкільної та позашкільної виховних стратегій означає початок якісно нового, цілісного підходу до виховання особистості в єдиному процесі безперервної освіти.

Співробітництво і взаємодія школи і позашкільного закладу зумовлені обопільною зацікавленістю: практична діяльність, яку дитина здійснює у позашкільному закладі, стимулює її пізнавальну активність і вимагає наявності теоретичних знань - навчання у школі. Тобто, якщо школа закладає основи для всебічного розвитку особистості, то позашкільна установа створює умови щодо збільшення ефективності цього процесу. Тому позашкільна виховна робота повинна бути органічним продовженням навчальної діяльності, передбачати використання різноманітних форм і методів, що спрямовані на розвиток творчості дітей, задовольняти потреби особистості, зміцнювати і розвивати її задатки та здібності.

Позашкільні установи мають яскраво виражену специфіку впливу на особистість. Передусім, це добровільність і право вибору занять, різноманітність і альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами, керівниками гуртків та секцій, диференційованість за інтересами та захопленнями, унікальні можливості щодо інтелектуального та творчого становлення особистості. Незважаючи на те, що позашкільні заклади є складовою державно-суспільної освіти та виховання учнівської молоді, вони мають певну автономію і становлять самостійну систему виховання, навчання та освіти школярів у вільний час. Ця система діяльності позашкільних закладів,

як і будь-яка інша суспільна система, характеризується єдністю і взаємозв'язком основних структурних компонентів: принципів організації, цілей і завдань, змісту, форм і методів педагогічного впливу. До головних психолого-педагогічних принципів діяльності позашкільних закладів відносять: загальнодоступність, добровільність та реалізацію потреб у новизні вражень, демократизм, гуманність та суспільно-корисну спрямованість, педагогічне співробітництво та учнівське самоврядування, єдність освітньої, виховної та оздоровчої роботи.

У ряді досліджень доведено, що у позашкільних закладах створені найбільш сприятливі умови щодо розвитку творчого потенціалу особистості, її задатків та здібностей. Зокрема, як зазначає Т. І. Сущенко, виховний потенціал позашкільного закладу зумовлений такими факторами і обставинами: по-перше, це особливі відносини, які найкращим чином залучають кожную дитину до активної перетворюючої діяльності, по-друге, це гарантія і забезпечення можливості практичного здійснення розвитку творчих інтересів і здібностей, по-третє, вільний вибір будь-якого виду діяльності, по-четверте, наявність технологій виховання всебічно розвиненої гармонійної особистості, створення такого типу відносин, за якими сама особистість прагне максимальної реалізації сил і здібностей в інтересах суспільства (7).

При цьому головною метою позашкільних закладів є забезпечення потреб у творчій самореалізації, здобуття додаткових знань, умінь та навичок за інтересами та вибором, а до основних видів позаурочної діяльності в умовах позашкільних установ відносять наукову роботу у предметних гуртках, технічну творчість і виховання, суспільно-корисну працю та відпочинок.

Вченими встановлено, що здібність до творчості формується на протязі усієї життєдіяльності особистості. Однак, у генезисі її становлення є оптимальні, сензитивні вікові періоди розвитку творчості дитини, формування її творчих здібностей. За думкою Н. С. Лейтеса, саме в роки дитинства вікові особливості є одночасно і факторами початкового формування здібностей.

Ми розділяємо точку зору М. Д. Левітова, який вважає, що під творчістю слід розуміти таку діяльність, внаслідок якої здійснюється придбання чогось нового, оригінального, в тій чи іншій мірі відображаючи індивідуальну спрямованість особистості.

Отже, творчі здібності дітей ми розглядаємо як сукупність властивостей і якостей особистості, які дозволяють здійснювати пошук, використовуючи при цьому нестандартні засоби, розв'язувати інтелектуальні і побутові практичні проблеми з установкою на відкриття нового, невідомого для себе. До того ж, здібність до творчості є універсальною здібністю особистості. Універсальність її полягає у тому, що сформовані її компоненти в будь-якому одному виді творчості, можуть проявлятися й здобувати свій подальший розвиток в інших

видах творчої діяльності (В. О. Моляко).

У процесі дослідження було доведено, що ефективність роботи щодо розвитку в учнів позашкільних закладів творчих здібностей залежатиме від дотримання ряду умов. Попереду всього, завдання, які пропонуються школярам, повинні бути спрямовані не лише на відпрацювання правила або алгоритму, але й містити і такі завдання, для вирішення яких потрібна здогадка, нестандартність підходу до їх розв'язання тощо. З цією метою бажано запропонувати учням завдання, котрі мають декілька рівноцінних і загальноприйнятих вирішень. Виконуючи такі завдання, дитина має можливість переконатися, що їх розв'язання в ряді випадків може бути багаточисельним. Отже, виконання такого роду завдань дозволить розвивати творчий підхід, шукати неординарні шляхи розв'язання проблем за допомогою перебору різних варіантів, самостійно приймати рішення щодо використання того або іншого прийому чи засобу, тобто у школярів поступово виробляється творчий стиль діяльності, здійснюється розвиток уяви, здібність втілювати свої задуми в реальність, формуються стратегії і тактики творчості. При цьому слід пам'ятати, що оптимальні умови щодо цілісного позашкільного виховання дітей та молоді будуть забезпечуватися здатністю і вмінням його організаторів "приваблювати" талантом, залучати дітей до пошуку власної системи цінностей. Тому слід насичувати навчально-виховний процес такою творчою діяльністю, яка б сприяла повному задоволенню і розвитку пізнавальних процесів дітей, надавати їм максимальну свободу для творчого просування, пробуджувати прагнення цікаво провести дозвілля, тобто він повинен передбачати органічне поєднання професійної діяльності організаторів позашкільного виховання з творчими намірами і діями дітей в єдиному пізнавально-творчому процесі. Переживання успіху викликають позитивне ставлення до творчої діяльності, сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності і поведінки, більш чіткого усвідомлення загальної і часткової цілі. Внаслідок цього з'являється свідоме прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, самоаналізу, набуття відповідних вмінь та навичок щодо творчого вирішення проблем, вміння домагатися мети, не зупинятися на півдорозі, висувати нестандартні задуми щодо вирішення проблем, тобто поступово здійснюється становлення тих властивостей і якостей, які є складовими творчих здібностей особистості (3, 6).

На думку багатьох дослідників, позашкільні об'єднання учнів створюють сприятливі умови для розвитку інтересів, нахилів, індивідуальних здібностей особистості, в першу чергу таких рис і характеристик, як любов до праці, колективізм, бажання приносити користь людям, наполегливість у досягненні певної мети.

Таким чином, важливою умовою формування всебічно розвинутої

особистості, виховання моральності, національної свідомості, творчого ставлення до будь-якого роду занять, одержання додаткових знань, умінь та навичок діяльності, яка цікавить особистість, є позашкільне навчання та виховання. Позашкільна робота? не лише важлива ланка освіти та виховання, організації активного дозвілля, трудової підготовки учнів, а й система пошуку, розвитку та підтримки юних талантів та обдарувань, формування у такий спосіб творчої еліти у галузі техніки, науки, мистецтва, природознавства тощо.

Як зазначає В. О. Моляко, розвиток творчої особистості можливо буде здійснити лише тоді, коли буде забезпечена "психологізація" всього навчально-вихованого процесу, тобто коли будуть створені умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості. Важливо сприяти учневі вчасно пізнати себе, свої здібності, нахили, допомогти йому "накреслити" індивідуальну програму свого розвитку на більш чи менш віддалену перспективу з урахуванням індивідуальних особливостей. І саме впровадження ідей гуманізації в практичну діяльність позашкільних закладів з орієнтацією на творчу обдарованість дитини, основний шлях вирішення цього питання. Тому поряд з формуванням національної самосвідомості, оволодінням дітьми засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, народних традицій і звичаїв в центр уваги педагогічних працівників позашкільних закладів повинна бути поставлена проблема розвитку творчої особистості, своєчасного виявлення обдарованих дітей шляхом ранньої і поетапної діагностики, використання стимулюючих засобів розвитку їх творчих потенційних можливостей (4).

Для забезпечення сприятливих умов розвитку дітей різних вікових груп, починаючи з дошкільного віку, є доцільним широке впровадження ранньої і поетапної діагностики, своєчасного виявлення обдарованих дітей і впровадження стимулювання творчого потенціалу особистості шляхом широкого використання різних видів тренінгів, які передбачають оволодіння дітьми методиками:

- психофізичного удосконалення (навчання дітей способам виживання в несприятливих умовах, розвитку своїх здібностей);
- удосконалення комунікативних можливостей дітей;
- стимулювання творчого мислення в різних сферах діяльності методами, які реалізують ідею колективної праці, співтворчості, засобами інтенсивного засвоєння знань і способів діяльності і т. ін.

Результативність цієї роботи значно підвищується, коли вона буде здійснюватися у відповідній системі. При цьому її ефективність знаходиться у прямій залежності від: а) підготовки керівників гуртків та секцій до здійснення цієї роботи, до керування діяльністю учнів при розв'язанні творчих завдань; б) врахування рівня індивідуального розвитку школярів; в) створення умов для просування кожного учня у процесі вирішення завдань.

Отже, лише при максимальній орієнтації виховного процесу на здійснення роботи щодо надбання дітьми творчих прийомів та засобів вирішення нестандартних ситуацій, використання при цьому спеціальних творчих завдань, будуть створюватися умови для розвитку провідних властивостей і якостей творчої особистості, творчих стратегій поведінки, а саме: вміння проявляти творчу активність у висуванні власних гіпотез; проявляти оригінальність у процесі розв'язання завдань; самостійність, ініціативність тощо.

Ефективність роботи з розвитку творчої особистості значно підвищується при дотриманні таких психолого-педагогічних умов:

- створення емоційної, доброзичливої атмосфери у процесі виконання учнями будь-яких творчих завдань;
- організація їх діяльності по розв'язанню творчих завдань здійснюється з опорою на інтереси, потреби, потенційні можливості, здібності тощо;
- організація діяльності школярів з вирішення творчих завдань здійснюється таким чином, що вона сприяє і допомагає відкриттю в кожній дитині можливостей активної самостійно-творчої роботи, пробуджує в неї дослідницьку активність, вдосконалює її дії не лише у певній галузі знань, а й поглиблює знання та інтерес до творчої діяльності, спонукає її до успішного розв'язання завдання та досягнення мети, яка ставиться.

Експериментальне дослідження дозволило визначити не лише показники, котрі, на нашу думку, дозволяють судити про ступінь розвитку творчості в дітей та молоді, а також виявити головні фактори, які сприяють розвитку творчої особистості. Важливим показником, що свідчить про творче ставлення учня до виконання завдань, є наявність усвідомленого спонукання до творчості, потяг до оволодіння знаннями, вміннями та навичками, що сприяють ефективному здійсненню творчого пошуку, досягнення мети, яка ставиться.

Наступним показником є спрямованість особистості, яка детермінує поведінку учнів, є якби мотиваційним ядром особистості. Про ступінь творчого розвитку дітей свідчить також яскраво виражене бажання займатися творчеством (активні дії, спрямовані на досягнення мети ? творчий пошук прийомів і засобів неординарного вирішення проблемних ситуацій, які виникають у процесі діяльності).

І, нарешті, наступним показником є емоційна забарвленість процесу творчого пошуку при розв'язанні різних творчих проблем, наявність позитивних емоцій при досягненні кінцевої мети, відчуття впевненості в собі, у своїх здібностях, можливостях знайти вихід з проблемних ситуацій, котрі виникають у процесі життєдіяльності індивіда.

Наслідки дослідження показали, що головними факторами, які визначають цілеспрямоване керування процесом розвитку творчої особистості є, передусім, наявність досить стійких інтересів саме до творчості. Тому дуже

важливо мати уявлення щодо спрямованості інтересів учнів, ступеню їх стійкості. Як вважають вчені, саме виявлення спрямованості інтересів особистості - це необхідна передумова, яка з самого початку буде стимулювати вибірку успішність суб'єкта у конкретному виді діяльності. Надалі, при створенні відповідних умов, вона може перетворитися в стійке емоційно-позитивне ставлення до творчої діяльності, тобто стати однією з ведучих складових творчої особистості.

За якими проявами можна судити, що індивід виявляє інтерес до творчої діяльності? Це допитливість, прагнення пізнати різні види творчої діяльності, ознайомитися та набути знання, вміння та навички творчого розв'язання ситуацій, які виникають. Специфічність інтересів полягає у тому, що інтерес - це зосередженість на відповідному предметі думок, помислів, котрі викликають потяг глибше в нього проникнути, постійно утримувати його у полі зору (К. К. Платонов). Тобто інтерес є внутрішнім джерелом енергії, яка спрямовує діяльність школяра. Він являє собою складний багаторівневий лабільний психічний стан, який виявляється у формі активності більшості психічних процесів особистості.

Отже, інтерес є важливим регулятором життєдіяльності людини і, крім того, знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими підсистемами, які регулюють поведінку особистості. Тому формування у дітей та молоді глибоких і стійких інтересів до творчої діяльності є однією з основних передумов не лише становлення, а й розвитку творчої особистості. Інтерес завжди викликає позитивне ставлення до відповідної галузі пізнання і тим самим створює передумови для оволодіння предметом інтересу. У процесі перетворення ситуативного інтересу в особистісний емоційно-пізнавальне ставлення перетворюється в емоційно-пізнавальну спрямованість, тобто психологічну природу інтересу складає нерозривний комплекс життєво важливих для особистості процесів ? інтелектуальних, емоційних та вольових.

Таким чином, основними критеріями при визначенні дійєвості інтересу саме до творчої діяльності є: а/ усвідомлення предмету інтересу, яке детермінує поведінку індивіда, б/ чітко виражена потреба в занятті саме даною діяльністю (активно-вольові дії, які спрямовують на досягнення мети), в/ емоційна зацікавленість у процесі творчого пошуку розв'язання різних проблем.

Іншою важливою складовою, яка сприяє розвитку творчої особистості, є наявність мотивації досягнення успіху у процесі творчого вирішення будь-яких проблем. Саме мотивація досягнення є однією з важливих складових, від якої залежить ефективність поведінки індивіда у процесі життєдіяльності. Дослідження довело, що саме мотивація досягнення підтримує успіх на вищому і досить постійному рівні, а разом з спонуканням до успіху, обумовлює цілеспрямованість, ефективну, результативну діяльність. Причому, одним з



факторів, який підвищує рівень мотивації досягнення, є наявність стійкого інтересу до діяльності, яку виконує учень. Тому у процесі творчої діяльності саме тенденція потягу до успіху повинна превалювати над тенденцією запобігання невдач, і педагогічним працівникам позашкільних закладів необхідно звертати на це більше уваги.

У школяра з яскраво вираженим мотивом успіху на досить високому рівні сформована самооцінка, він бачить причину успіхів у своїх можливостях, реально оцінює не лише свої досягнення, але й адекватно оцінює ситуації, свої шанси щодо неординарного розв'язання завдання, яке йому пропонується. Саме очікування успіху, передчуття задоволення у випадку успіху, внутрішній інтерес до творчої діяльності, бажання самовдосконалювати свої досягнення у процесі вирішення творчих завдань є характерною рисою і внутрішньою потребою творчої особистості. Причому, вирішальний вплив на результативність діяльності та ефективність розв'язання тієї або іншої задачі має не постійна сила мотива, а така, яка спонукається конкретною ситуацією, особливо трудністю завдання.

Отже, у процесі досліджень було доведено, що сила мотивації і ефективність розв'язання задач - результат взаємодії трьох незалежних перемінних, а саме: особистості (мотив); задачі та ситуації. Якщо ситуація включає привабливість, то визначну роль відіграє і сила зовнішнього мотиву. Отже, з одного боку, мотивація досягнення, в залежності від вимог задач та індивідуальних здібностей щодо їх розв'язання, впливає на ефективність діяльності, а з іншого - сила мотива успіху спонукає учнів до дійовості з метою досягнення результату. Тому у процесі здійснення роботи з розвитку творчого ставлення дітей та молоді до виконання будь-яких завдань педагогічним працівникам позашкільних закладів слід враховувати вищезазначені позиції.

Таким чином, узагальнюючи викладене раніше, можна зробити висновок, що при підготовці учнівської молоді до творчої діяльності, значну увагу слід зосередити на розвитку усвідомленого спонукання її помислів та дій до творчості, потягів та бажань оволодіти вміннями, навичками та знаннями, котрі визначають творчий пошук, нестандартне мислення, оригінальність тощо. Як було доведено, саме досягнення результату - це найбільш сприятливі умови щодо розвитку творчої особистості. В той же час, здійснюючи роботу у даному напрямку, слід враховувати такі положення: а/ творче ставлення до виконання завдання народжується з внутрішньої потреби творця до самовдосконалення, становлення його як особистості; б/ потяг суб'єкта до творчого вирішення проблем, які виникають у процесі діяльності, є виразом притаманних йому спонукань, бо створення принципово нового своєю передумовою має заперечення, руйнування існуючого; в/ основу процесу творчості складає задоволення потреб, які виступають у різній формі: потреба

у творчості; самовираження; підвищення своєї репутації; визнання оточуючими та ін.

Отже, здійснюючи роботу щодо розвитку творчої особистості, педагогічним працівникам позашкільних закладів слід спиратися на зазначені вище положення. Саме їх врахування, як свідчать результати досліджень, сприяє не лише становленню, а й розвитку творчої особистості.

Таким чином, позашкільна діяльність сьогодні розглядається як важливий фактор найповнішого розкриття здібностей особистості та розв'язання різноманітних освітніх проблем, створення цілісної системи пошуку та виховання творчо обдарованої особистості. Тобто, позашкільні заклади найдієвіше впливають на безперервне і свідоме духовне вдосконалення і самовизначення дітей та молоді.

Заняття в них, будучи не обов'язковим, природно "добудовують" незаповнені проміжки соціального становлення особистості. Свобода і можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах благотворно впливають на її професійну підготовку, допомагають знайти ідеальну модель майбутньої діяльності з урахуванням задатків та здібностей, допомагають вже в ранньому віці визначити своє місце у житті, повніше реалізувати творчі можливості. При цьому, організація діяльності дітей в формі дозвілля сприяє вільному спілкуванню і розвитку інтересів у середовищі ровесників, з якими дитина вважає себе найтісніше пов'язаною і авторитет яких для неї має значення. В той же час, переживання успіху викликають позитивне ставлення до творчої діяльності, сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності і поведінки, більш чіткого усвідомлення загальної і часткової цілі. Внаслідок цього з'являється свідоме прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, самоаналізу, набуття відповідних вмінь та навичок щодо творчого вирішення проблем, тобто поступово здійснюється становлення тих властивостей і якостей, які є складовими творчої особистості.

## Список літератури:

- Кремень В. Освіта в Україні: стан і перспективи розвитку //Неперервна професійна освіта. Теорія і практика. -К., 2001, вип. 4. - С. 7-18.
- Литвинова Н.І. Деякі аспекти підготовки учнівської молоді до творчої діяльності. - Наук.мет.зб. Еколого-натуралістична творчість. - К., 2000, вип. 1. - С. 13-21.
- Литвинова Н.І. Підготовка майбутніх педагогів для роботи з обдарованою молоддю. - В кн.: Теоретичні і методичні проблеми підготовки профшколи

- до впровадження іноваційних та інформаційних технологій навчання. -К., 2001. - С. 24-30.
- Моляко В.О. Психологическая система тренинга конструктивного мышления //Вопросы психологии, 2000. - 5. - С.136-141.
- Рибалка В.В. Психолого-педагогічні принципи і стадії розробки особистісно-орієнтованої підготовки учнівської молоді в системі неперервної освіти // Неперервна професійна освіта. Теорія і практика. -К., 2001, вип 11. - С. 33-41.
- Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості. -К., 1996. - 165 с.
- Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка. - К., 1996. - 143 с.

**N. J. Litwinowa**

**Rozwój osobowości twórczej w działalności  
pozaszkolnej**

Autorka stwierdza, iż obecnie działalność pozaszkolna jest jednym z głównych elementów systemu oświaty. W systemie tym ważne jest kształtowanie osobowości, rozwijanie zdolności a także stworzenie warunków dla rozwoju uzdolnień w zakresie nauki, techniki, sztuki itp.